

Jasenska Kodrnja

Zavod za kulturu SR Hrvatske
Zagreb, Trg J. Vlahovića 6

Seksualna revolucija (Marginalije na temu)

Oganičavajući se tematski na jedan poseban oblik oslobađanja (odnosa među spolovima) moramo imati u vidu povezanost i kompleksnost društvenih pojava. Pretpostavljeni proces seksualne revolucije u svakom slučaju zavisi od širih društvenih procesa gdje proizvodni odnosi imaju odlučujuću ulogu, ali se ne smiju zanemarivati ni druge sfere kao što je obrazovanje ili medicina, na primjer. Iako seksualna revolucija ovisi o općim revolucionarnim procesima ne može se na njih potpuno svesti i njima potpuno objasniti.

Što je seksualna revolucija? Ona u svakom slučaju pretpostavlja oslobađanje od seksualnih tabua kojima je civilizacija kroz historiju bila preopterećena. Danas je uglavnom prihvaćena teorija klasične i suvremene psihoanalize o uzrocima potiskivanja seksualne energije H. Marcuse¹ tako tvrdi da je čitava zapadna civilizacija zasnovana na represiji energije erosa koja se predbacuje na rad, nužan zbog zadovoljenja egzistencijalnih potreba.

Svakodnevnicu puna mukotrpnog rada postaje sivilo odricanja i uskraćivanje, pakao bez radosti i sreće, jer se sreća (životna sreća osjetilnog čovjeka) smatra grijehom, a odricanje vrlinom. Povremene eksplozije životne radosti (u Srednjem vijeku i Renesansi) nisu mogle bitno utjecati na ovu opću tendenciju. Razvratni karnevali neprestano su u godišnjim i biološkim intervalima izbacivali na površinu potisnute želje i sanjarenja, a predodžba raja kao mjesta gdje se ne radi nego uživa motivirajuće je prisutna u religioznim glavama.

U tom smislu treba razumijeti i kršćanske dogme i njihovu odvratnost prema svemu tjelesnom, što je značajno utjecalo na historijski razvoj. Kršćanstvo je, uz prezir perma ženi koja je izvor zla (prvi grijeh), propovijedalo i trpljenje tijela, jer se samo tako ulazi u carstvo nebesko. Apostol Pavao kaže da je dobro ženiti se ali je još bolje ne ženiti se. Brak je naime nisko stanje a više duhovno stanje postiže se svladavanjem tjelesnih želja.²

¹ Herbet Marcuse: »Eros i civilizacija«, Naprijed, Zagreb 1965.

² August Bebel: »Žena i socijalizam«, Naša snaga, Zagreb 1913.

Ovdje treba napomenuti nešto što je važno za naše razmišljanje: ženi je eros bio znatno više uskraćivan nego muškarcu. Monogamija je bila često samo monogamija za ženu. Muškarac je izvan uskih okvira monogamije nalazio hetere, ljubavnice, prostitutke. Osim toga priroda posla muškarcu pruža više rodosti nego ženi: muškarac je istraživač, avanturist, znanstvenik, umjetnik. Istodobno, ženina seksualnost i mašta duboko su potisnuti.

Danas smo u visokoindustrijaliziranim zemljama svjedoci erupcije erosa, koju, pretpostavlja se, omogućuje materijalno bogatstvo. Ona se očituje raznoliko:

1) U sferi rada: Iako još uvijek najčešće alijeniran, rad prestaje biti u onoj mjeri težak i iscrpljujući kao što je bio nekad. Udio trošenja čovjekove fizičke energije opada a radno se vrijeme skraćuje. Obrazuju se timovi izučениh poslovođa, industrijskih sociologa i psihologa koji se trude da rad bude što prijatniji (zrak se pročišćava, svjetlo se regulira do propisane jačine, odmori se produžavaju).

2) U sferi slobodnog vremena čovjek smatra da ima pravo na promjenu i sreću. Velike seobe turista za godišnjih odmora i vikenda podsjećaju na nekadašnje nomade i avanturiste s tom razlikom što danas ova kretanja poprimaju masovne razmjere. Razni oblici sportova i rekreacije dostupni su gotovo svima, mada ne podjednako za sve kategorije stanovništva. Pa i pored toga čovjek često ne iskorištava aktivno svoje slobodno vrijeme.

3) Nastaju promjene u obliku, intenzitetu i karakteru seksualnih odnosa. Čini se da se seksualni život intenzivira a i karakter odnosa se mijenja. Vijekovima potiskivana seksualnost u okvire monogamnog braka prelijeva se preko granica i stvara razne oblike seksualnih odnosa: trenutačne odnose, predbračno vjereništvo, brak formalno registriran ili ne, toleriran preljub. Rastava braka postaje normalna a ne izuzetna institucija, pa u životu pojedinaca često nalazimo više brakova. Seksualnost se prestaje smatrati grijehom, ona se priznaje kao prirodna činjenica protiv koje se ne treba i nema smisla boriti. Ruše se tisućljetne zabrane koje su bile smatrane od boga date i vječne, čime se stvara pretpostavka za dalji razvoj seksualnih odnosa.

U kojim se smjerovima razvija oslobođena seksualnost? Kako možemo klasificirati nastale promjene? Koje od njih možemo podvesti pod pojam seksualna revolucija? U mnoštvu promjena koje, razvijajući se u raznim situacijama i podnebljima, poprimaju mnoge modalitete, ipak uočavamo dvije orijentacije:

I — Pod seksualnom revolucijom uz ukidanje seksualnih zabrana najčešće se razumijeva oslobađanje seksualne energije. Ova »sloboda od« još ne osmišljava svoje dalje kretanje, pa se novooslobođeni instinkt najčešće kalemi na stare vrijednosti i stare strukture ličnosti ili se koristi za intenziviranje novih ali otuđenih odnosa. Ovako shvaćena seksualna revolucija i nije revolucija nego samo niz promjena koje odražavaju ili čak produbljuju čovjekovo otuđenje. Unutar ove orijentacije razabiremo nekoliko varijanti.

a) Prva varijanta ove orijentacije odnosi se na oslobađanje nagona uz djelomično zadržavanje patrijarharnih vrijednosti ili na vezanje oslobođenog nagona uz takmičarsko-buržoaski mentalitet.

Primjer: U filmovima o avanturama J. Bonda, koji su prije nekoliko godina bili vrlo popularni, ovaj junak obožuje mnoštvo ljepotica. Bezličnost i monotonost »ljubavnih« veza ovog »supermodernog« i »superuspje-

šnog« idola pokazuje da je njemu mnogo više stalo do toga koliko će veza ostvariti nego kakve će to veze biti. On se prema partnericama odnosi kao prema trofejima afirmacije što je rezultat njegova takmičarskog mentaliteta. Ili, drugačije, partnerice su samo sredstvo jednog egoističkog interesa.

Drugi primjer: Djevojka živi vrlo »slobodno« ulazi i izlazi iz mnogobrojnih veza ali, približavajući se tridesetim godinama, počinje se ponašati neurotično. Ona naime svjesno ili podsvjesno smatra da se nije afirmirala ako ne nađe legalnog, pred zakonom potvrđenog bračnog druga, odnosno ako se ne uda. Iako ova djevojka na prvi pogled afirmira »slobodnu ljubav« njen je psihički život rastrgan konfliktom starih i novih vrijednosti.

Ne smijemo zaboraviti da danas dolazi do bitnih promjena u vrijednosnom sistemu u psihi prosječnog čovjeka. Dinamičnost polikulturnog heterogenog društva³ omogućuje danas čovjeku, da više nego ikad dosada bira između različitih mogućnosti i da se opredjeli za orijentaciju koja mu najviše odgovara. Što je dobro? Što je zlo? Koji životni put odabrati? Slijediti obrasce svojih roditelja ili vršnjaka? Ako smo ovaj konflikt vrijednosti riješili preferirajući jedno, često smo iskušavani vlastiti sumnjama. Je li naš izbor ispravan? Imamo li pravo rušiti ono što se stoljećima utvrđivalo? Pojedinci često, racionalno prihvatajući nove norme, podsvjesno zadržavaju stare koje tada djeluju kao izvor frustracija i konflikata. Ponekad protivurječni vrijednosni sistemi egzistiraju istodobno u svijesti jedne osobe stvarajući konfuziju i nesigurnost. Čini nam se da je upravo mješavina starih i novih vrijednosnih sistema tipična za seksualno ponašanje suvremenog čovjeka. Evo nekih karakterističnih protivurečnosti:

— Apsolutiziranje seksualnosti dovelo je, uz manje ili veće otpore, do redovitosti predbračnog seksualnog života. Djevojke se ipak, u pravilu, uz veće razmišljanje odlučuju za ovaj korak i manje teže promjeni partnera, što je rezultat ostatka patrijarharnog morala.

— Sloboda neimati dijete koje se ne želi dovela je do cinične slobode abortusa, ali želja imati vanbračno dijete potiskuje se starim prezirom prema »nezakonitoj« djeci.

— Ljubav se proklamira osnovnom motivacijom pri sklapanju braka, ali većina brakova i dalje egzistira iako se međusobna ljubav davno ugasila.

— Sredstva masovnih medija neprestanim nametanjem seksualnih simbola naturavaju, malo po malo, običnom čovjeku seksualnost kao vrijednost. Prosječan čovjek počinje svojoj seksualnosti poklanjati mnogo više pažnje nego prije. Seksualnost se njeguje, odgaja. Dok je nekad o svojim poremećajima i problemima šutio, danas se čovjek obraća za pomoć časopisima ili liječniku. Kako on tu još uvijek nije našao sebe pokazuju statistički podaci o tome da su poremećaji i neuroze ove vrste iznad prosječne pa prema tome i »normalna« pojava.

— Iako je proklamacija o jednakosti supružnika uglavnom prihvaćena, većina brakova gdje je žena zaposlena zasnovana je na eksploataciji žene jer ona obavlja najveći dio kućanskih poslova.

Oslobađanje svoga tijela, u sredinama gdje su patrijarharne strukture jake, žene plaćaju vrlo skupo. Tu u prvom redu dolazi do sukoba sa starijim članovima obitelji i sredine, što završava najčešće prezirom i poniženjima.

³ Zygmunt Bauman: »Ličnost, kultura i društvena struktura«, Beograd, *Sociologija*, 2, 1967, str. 25–51.

Oslobađajući nagon, a zadržavajući djelomično patrijarharne norme koje proklamiraju djevojačku čednost i nevinost, kod žena se često javlja osjećaj krivnje i kajanja. Mnoge zbog toga sebe smatraju grijehnicama, lošim ženama, a potcjenjujući sebe dozvoljavaju da ih i partner omalovažava.

Neobavještenost, a često i zaostao osjećaj stidljivosti koji koči konsultaciju s liječnikom, mrcvari tijelo žene mnoštvom abortusa. Nije tajna da su pobačaji kod nas postali svojevrsna medicinska industrija koja omogućuje bogaćenje kremi ginekologa-specijalista.

U studentske domove naših sveučilišnih centara svake godine dolazi novi val mladih iz provincije. Neiskusni i zburnjeni, studenti iz unutrašnjosti oponašaju starije kolege. Vezujući se seksualno uz svoje kolege studentice ispaštaju svoj »griješak« dobrovoljnim pristajanjem na predbračnu eksploataciju. Studentski domovi tako se pretvaraju u kuhinje i praonice gdje djevojke svojim momcima spremaju hranu i peru rublje. Ovi budući intelektualci, budući »ljudi na položajima« odgajaju ovdje svoje konfliktno-patrijarhalne obrasce i vrijednosti, i time dokazuju, po tko zna koji put, da se ne može postaviti znak jednakosti između mladosti i avangardnosti.

b) Druga varijanta prve orijentacije insistira na intenziviranju seksualnosti, povećanju seksualne konzumacije, na bojenju čitavog života seksualnom bojom. Ona traži apsolutno seksualno zadovoljstvo u okvirima gdje su ukinute stare vrijednosti a nisu uspostavljene nove, ili ide dotle da se čista seksualnost predoči kao osnovna vrijednost. Riječ je o seksualnosti žureva, orgija. Čovjek se tako smatra uspješnim ako obavi što veći broj snošaja i sa što više različitih partnera, što često dovodi do neurotičnog nezadovoljstva koje se očituje u prisilnom ponavljanju. Ova varijanta, negacijom kršćanskog morala i nekritičkom afirmacijom gotovo svega onoga što se nekada smatralo grijешnim, nije kadra dati ništa novo osim čiste antiteze starom. Apsolutiziranje slobode izraženo geslom »sve je dozvoljeno« dovodi do potpunog raspada morala. U svojim krajnjim konsekvencijama afirmira perverzije: homoseksualnost, sado-mazohizam a troši se kao pornografski strip ili film. Tragičnost ovog opredjeljenja očita je u filmu »Posljedni tango u Parizu« a prisutna je i u mnogim filmovima R. Vadima.

Jasno je da se ovako shvaćena i oživljena orijentacija ne može nazvati revolucijom, jer kao čista antiteza, insistiranjem na samoj kvantitativnoj promjeni, bez elemenata sinteze, ne donosi ništa bitno novo.

c) Ovako oslobođeni instinkt uklopljen u potrošačko društvo dovodi do institucionalizacije i komercijalizacije seksualnosti. Masovni mediji novonastale promjene prate ali ih i stvaraju: proizvode se seksualni simboli, seksualnost se konzumira, troši se na nivou mehaničke seksualnosti. Na seksualnom instinktu se zarađuje, on se unovčuje, isplati. Na kraju, od iskorištavanja ovog nagona živi armija ljudi. Navest ćemo neke oblike komercijalizacije seksualnosti:

1. Seksualni simboli koji se često susreću na reklamama u čistoj su komercijalnoj funkciji: cilj im je konzumacija proizvoda.

2. Slike pune seksualnog naboja povećavaju nakladu časopisa i posjećenost filma. Gotovo svi naši časopisi pa i oni ozbiljnijeg političkog sadržaja obavezno dio prostora posvećuju ljepoticama. Slično je i s filmovima gdje je prikazivanje snošaja postalo »običaj« koji zamjenjuje nekada klasičan poljubac na kraju filma.

3. Pornografski stripovi i filmovi postaju u nekim zemljama stvar industrije od koje živi armija »glumaca« i fotomodela. Pornografija postaje specijalnost pojedinih gradskih četvrti (Montmartre u Parizu, Soho u Londonu). Ovamo svakako spada i strip-tease kao »umjetnost svlačenja«.

Iako mnogi upravo komercijalizaciju seksualnosti nazivaju seksualnom revolucijom, jasno je da procesi koji pridonose reifikaciji (postvarenju čovjeka i vladavini stvari) nemaju u sebi ništa revolucionarnog.

Svi oblici na opisan način shvaćene i življene seksualnosti ne pridonose sreći čovjeka. Ako pod revolucijom razumijevamo bitno drugačije odnose koji pridonose oslobađanju čovjeka, onda se ovi modaliteti seksualnog života ne mogu nazvati revolucionarnim pa im i ne odgovara naziv seksualna revolucija. Neke iznijete pojave. K. Axselos naziva »stvarnom aseksualnošću«⁴ a Marcuseov pojam represivna desublimacija,⁵ koji je inače mnogo širi, obuhvaća između ostalog i iznesene pojave. Kako se za mnoge od ovih pojava udomaćio naziv seksualna revolucija, čini se da ćemo biti najrazumljiviji ako iznijete slučajeve podvedemo pod pojam neuspjeli pokušaji seksualne revolucije.

II — »Sloboda od« seksualnih ograničenja i mistifikacije, ukoliko se ne vezuje za potrošačko-eksploatorske strukture i takmičarsko-patrijarhalne vrijednosti i ukoliko ne prerasta u čistu antitezu, ima šanse da se razvije u »slobodu za«, odnosno za uspješan oblik seksualne revolucije.

Seksualna revolucija, shvaćena i življena u onom smislu u kojem jedino i može biti nazvana revolucijom, jedan je od načina prevladavanja alijencije. U tom smislu ona je stvaranje bitno novih, humaniziranih odnosa među spolovima zasnovanih na oslobađanju od balasta seksualnih predrasuda, na emocionalnom reciprocitetu i na društvenoj jednakosti. Teorijski temelj ovog pokreta jest jedna vrsta kombinacije klasičnog feminizma,⁶ psihoanalize (odakle preuzima poklanjanje pažnje ulozi libida) i marksizma (humanizirani odnosi, ukidanje podjele rada).

Iako je seksualna revolucija prisutna više kao zadatak a manje kao realnost, u stvarnosti postoje neke tendencije koje pogoduju razvoju ove ideje. Koje su pretpostavke seksualne revolucije, odnosno koja strukturalna i idejna kretanja omogućuju ovu pojavu?

1) Ulaženje žene u proizvodnju, njeno masovno zapošljavanje, započeto u 19. stoljeću, koje joj omogućava ekonomsku nezavisnost, jest prva, dok je otvaranje restorana društvene prehrane, dječjih vrtića i jaslica druga strukturalna pretpostavka seksualne revolucije. Ove promjene jesu pretpostavke prevladavanja društvene podjele rada, što je uzrok otuđenju čovjeka a manifestira se u podjeli društva na grupe različitog položaja u procesu proizvodnje, nejednakog statusa i moći, u odvojenosti intelektualnog i fizičkog rada, rada i slobodnog vremena, u podvojenosti esencije i egzistencije, u podvojenosti između čovjeka i prirode, čovjeka i čovjeka, muškarca i žene. Seksualna revolucija nastoji ukinuti podjelu na tipično muški i žen-

⁴ Kostas Axelos »Erotičko lutanje«, Zagreb, *Zena*, No 5, 1970, str. 17—24.

⁵ Herbert Marcuse: »Eros i civilizacija«, Naprijed, Zagreb 1965.

⁶ Feminizam je prema *Rječniku stranih riječi* dra Bratoljuba Klaića, (Zora, Zagreb 1962), »opća oznaka struja u buržoaskom ženskom pokretu za formalno-pravno izjednačavanje žena s muškarcima«.

ski posao gdje ženi pripadne obično posao nižeg reda. Nasuprot parcijalnosti građanskog čovjeka, treba stvarati novog, integralnog čovjeka a ne segment ove ili one grupe, nacije ili spola.

2) Druga pretpostavka seksualne revolucije jest sloboda od vjekovnih zabrana. Seksualni instikt, koji je tradicionalnim moralom više potiskivan a manje humaniziran, a neuspješnim bumom seksualnosti nepotiskivan ali i nehumaniziran, ima izgleda da se oslobođen potiskivanja humanizira. Ovo prvenstveno znači oslobođenje od osjećaja krivnje zbog kršenja seksualnih tabua, koji često dovode do poremećaja i neuroza.

3) Ostvarivanje jednakosti je treća pretpostavka (a ne krajnji cilj, jer bi to značilo samo rekapitulaciju klasičnog feminizma). Jednakost u postojecim okvirima u svijetu dominacije bila bi samo mali pomak koji ne bi značio ništa drugo nego pristajanje i ostajanje u datom svijetu takmičenja i eksploatacije. Pravna, politička jednakost, jednakost u radu, u obrazovanju, u osobnim kontaktima, dokida razne oblike muške dominacije. Jednakost pred zakonom i opće pravo glasa veliki su, već ostvareni politički potezi. Zahtjevana jednakost na kraju teži dokidanju muških i ženskih uloga, muškog i ženskog temperamenta što se usađuje odgojem putem idealnotip-skih modela (muškarca koji je agresivan, ambiciozan, racionalan i žene koja je osjećajna, lukava, praktična). Seksualna bi revolucija trebala biti oslobođanje od karakteristika naljepnica: ženski posao, ženska osjećajnost, osjetljivost, ženska ljepota, s jedne strane, i muška hrabrost i racionalnost, s druge, jer one ukalupljaju individualne sklonosti u unaprijed date sheme i time onemogućuju slobodan razvoj ličnosti. Danas se kod mladih uočava trend izjednačavanja spolova u emocionalnom doživljavanju i ponašanju, što se simbolički pokazuje putem slične odjeće i frizure.

4) Prevladavanje vlasničke personalnosti koju karakterizira odnos prema drugom kao prema predmetu prestiža ili sredstvu da se dođe do cilja krajnji je domet seksualne revolucije. U interpersonalnim odnosima stvarno slobodnih ljudi drugi je uvijek svrha a ne sredstvo. Ovaj krajnji cilj ne samo seksualne revolucije nego svake revolucije koja je danas na djelu, definiran je u vrijeme političkog ustoličenja građanskog sistema u djelima humanista E. Kanta, K. Marx i drugih. Agnès Heller⁷ smatra da će vlasničke odnose koji proizvode ljubomoru, taštinu i zavist zamijeniti humanizirani odnosi čiji su kriteriji: jednakost, reciprocitet, odbijanje da se drugog smatra sredstvom, prevladavanje instinkta posjedovanja i ljubomore. Ova autorica navodi i neke oblike humaniziranih odnosa: osobna ljubav, kultivirani erotizam, drugarstvo i prijateljstvo među parovima.

Oblici humaniziranih odnosa javljaju se dakako i u okolnostima alienacije, iako u pravilu eksploatatorski sistem ne pogoduje njihovu razvoju. Pretpostavljamo da na vrstu odnosa među spolovima ne utječe samo ekonomska struktura, zajedno s vrijednostima koje proizvodi, nego i čisto duhovna struktura gdje određeno mjesto ima i religija. Inače ne bismo mogli objasniti značajnu razliku seksualnih odnosa između protestantskih i katoličkih zemalja u istoj kapitalističko-ekonomskoj strukturi. Luther je protestantskom svijetu podario nešto zdraviji odnos između muškarca i žene: ukida celibat, odobrava bigamiju ako je jedan od bračnih partnera nemo-

⁷ Agnès Heller: *L'avenir des rapports entre les sexes*, UNESCO, *Revue internationale des sciences sociales*, No 4, 1969.

čan, bori se protiv prostitucije. Relativno tolerantan stav protestantske crkve prema seksualnim odnosima u zemljama gdje prevladava protestantizam omogućio je mnoge promjene u ovoj vrsti odnosa koje se razvijaju u neuspješnim i uspješnim oblicima seksualne revolucije.

U kakvom su odnosu seksualna revolucija (pretežno interpersonalni odnos) sa građanskim društvom (pretežno globalni odnos)? Iz rečenoga slijedi da građansko društvo sa vrijednostima koje proizvodi (suparništvo, odnos vlasništva, potrošnja) ne razvija nego sputava seksualnu revoluciju. Građansko društvo i seksualna revolucija bitno su različiti. Građanske vrijednosti: isticanje, takmičenje, bezglavo trošenje, spojene s oslobođenim nagonom pogoduju razvoju neuspješnih oblika seksualne revolucije. Kako onda objasniti da je taj isti građanski sistem kolijevka uspješne seksualne revolucije? Zato postoji nekoliko razloga. Prvo: sam građanski sistem nije jednoznačan nego konfliktan i protivuriječan; u sebi nosi i klice koje ga razaraju (između ostalog tu ulaze i pretpostavke seksualne revolucije o kojima smo govorili). Z. Bauman⁸ smatra da suvremeno polikulturno heterogeno društvo nudi razne sisteme vrijednosti, čime omogućuje pojedincu da bira između različitih mogućnosti, da se opredijeli za orijentaciju koja mu najviše odgovara. Osim toga, interpersonalni procesi podliježu drugačijem razvoju, imaju drukčiji ritam od globalnih procesa. Oni su živahni, bogatiji, posjeduju veću varijabilnost. Zbog velike udaljenosti između osobnih odnosa i globalnih struktura ovi odnosi dobivaju mehanizam relativne somostalnosti pa čak i autonomnosti. U društvu koje je u osnovi neslobodno i zasnovano na dominaciji postoji velika raznolikost nehumanih ali isto tako i humanih odnosa. Pretpostavljamo čak da je danas (pogotovu u visokorazvijenim zemljama Zapada) dinamika oslobađajućih procesa u interpersonalnim odnosima djelatnija od iste dinamike globalnih odnosa: žena je u obiteljskim i intersubjektivnim okvirima zadobila mnogo više utjecaja nego u državno-političkoj strukturi vlasti. Dok politika ostaje i dalje po tradiciji posao muškarca dotle u bračnim i porodičnim odnosima žena zauzima sve značajnije mjesto, koje ponekad dovodi do egalitarnosti pa čak i do dominacije žene. Ako znamo da je tradicionalnom podjelom rada ženin interes bio vezan uz dom (a tradicije se vrlo teško oslobađamo), jasno je da će nastojanja žena biti usmjerena prvenstveno ovom području.

Na kraju bismo mogli zaključiti:

1. Građanski odnosi, iako u biti dehumanizirajući, ostavljaju nešto prostora i stvaraju neke pretpostavke za razvoj humanijih odnosa.

2. Rastući val seksualne revolucije u smislu interpersonalnog drugarstva, nježnosti i egalitarnosti, pa i kada u sebi nema nikakvih političkih eksplicacija, stvara čovjeka koji je po svojoj psihičkoj strukturi mnogo pogodniji da prihvati i gradi komunizam od čovjeka patrijarhalne i takmičarske strukture. Smatramo da revolucija osjećajnosti i senzibiliteta uopće nije manje važna od revolucionarno-političkih promjena. S tim u vezi čini nam se da su neki problemi socijalističkih zemalja, između ostalog, rezultat i patrijarhalnog duha što su ga te zemlje dobile u nasljeđe. Iako seksualna revolucija direktno ne gradi komunizam, insistiranjem na ukidanju društvene podjele rada po spolu i proklamacijom komunističkih vrijednosti omogućava njegovu lakšu izgradnju.

⁸ Z. Bauman: »Ličnost, kultura društvene strukture«, *Sociologija*, No 2, 1967, str. 25—51.

3. Pretpostavljamo da je proces humanizacije čovjeka historijski, odnosno da je rezultat društveno-kulturne evolucije. Ovo oslobođenje (Hegel) ili individualizacija (Fromm) ima implikacije kako na individualnom tako i na grupnom nivou i na nivou ostalih sfera života. U ovom širem kontekstu treba, između ostalog, promatrati i seksualnu revoluciju shvaćenu kao oslobađanje određene sfere odnosa. Ona sfera koja je bitna za čovjekovu slobodu — a to je sfera rada — uvjetuje manje-više uz određena posredovanja, i njegovu slobodu u ostalim sferama. Seksualna revolucija, prema tome, zavisi od općih revolucionarnih procesa, ali ona ima i relativnu samostalnost, posebnost, i u krajnjoj liniji pridonosi oslobađanju čovjeka.

Jasenska Kodrnja

SEXUAL REVOLUTION

marginalia on the theme

(S u m m a r y)

Sexual revolution has been comprehended as an essential change in the relationships between sexes. Liberation of »sexual energy« nowadays appears, as a rule, as an antithesis to the previous sexual prohibitions and suppressions. Just a mere liberation from the previous prohibitions, accompanied by the intensification of sexuality, the increase of »sexual consumption« as well as joining of the liberated energy to the civil values, has often been wrongly called sexual revolution. A completely new industry has developed on such a form of sexuality and makes efforts to reinforce these processes, in order to make money, of course. The sexual revolution, being just at its beginning, and as such produced and made possible by culturally and materially highly developed society, as a kind of liberation in sexual relationships and their being built on a new basis in the sense of interpersonal friendship, tenderness and egalitarianism, is contribution to the liberation of man.

Translated by *Biserka Cesarec*